

Основним засобом обміну інформацією між людьми є, звичайно, мова. Однак не можна обмежувати можливості людського спілкування тільки мовою. Інформацію можна передавати за допомогою звукових та світлових сигналів, кодів, міток, позначок, креслень тощо. Одним з найбільш поширених способів передачі інформації немовними засобами є жестикуляція. Ця поширеність пояснюється тим, що «природна мова тісно стикається (і навіть зливається іноді) з іншою найближчою до неї семіотичною системою — системою жестів» (Ю. С. Степанов. Семіотика. М., 1971, с. 67). Цікаво розглянути численні мовні засоби передачі інформації за допомогою жестів.

Центральним словом, що об'єднує дієслова жестикуляції, виступає дієслово *жестикулювати*. Це дієслово належить до решти дієслів на позначення жестів як родового поняття (гіперонім) до видового (гіпоніма). Усього дієслів, що позначають процес передачі інформації мімікою та жестами, в українській мові близько 200. Вони характеризують зовнішню форму жестикуляції або повідомлення, яке передає жест, іноді і те й друге, виражають ставлення мовця до повідомлюваного. Напр., дієслова *тупотіти*, *мотати*, *тріпати*, *здвигати* повідомляють про передачу інформації за допомогою жестикуляції певною частиною тіла: «[Галя:] Розсердився ж він [батько] — боже як! Кричить, *тупоче* на мене, а далі взяв і прогнав» (Панас Мирний). У цьому прикладі без пояснювального слова зрозуміло, що йдеться про жест ногами. Дієслова *показувати*, *вказувати* позначають передачу інформації за допомогою жестикуляції певною частиною тіла, конкретизація жестикуляції впливає з контексту, напр.: жести очима — «Богдан *показував* мені *очима* на ліву руку Сева» (Ю. Яновський); жести головою — «Худяков, *показуючи рухом голови* на оленів: — Ось таких, ваше благородіє, сімдесят п'ять голів відібрали» (О. Довженко) тощо. Без відповідного контексту, відповідної ситуації не ясно, яка ж саме інформація передається.

Дієслова *хитати* і більш розмовне *мотати* передають значення жестів як схвалення, так і несхвалення того, що відбувається. Пор.: «Панас Кандзюба *хитав* головою. Так, так. Нехай приходить військо» (М. Коцюбинський); «— Погуляємо? — запитали ті стиха. Лушня *мотнув* головою, егеж, мов!» (Панас Мирний) і «Прісцілла *хитає* заперечливо головою» (Леся Українка); «— Ні, ні... мені й тут добре... — *мотав* головою Бекір» (М. Коцюбинський). Обидва ці дієслова, як і дієслово *кивати*, можуть мати значення «нахилити голову на знак вітання». Всі три дієслова передають один жест, але в дієслові *кивати* міститься вказівка на легкість, в дієслові *хитати* — на плавність, ритмічну повторюваність жестикуляції, в дієслові *мотати* — на енергійність, швидкість, нечіткість: «Вона мовчки *кивала* головою, згоджуючись зі мною» (Є. Гуцало); «— Шкода, шкода! — говорив Клим, прицмокуючи й *хитаючи* на обидва боки головою» (І. Нечуй-Левицький); «Петру *мотає* головою, мов той бик, якого ведуть до різниці» (М. Чабанівський).

Дієслова *тріпати* і *крутити* означають жест заперечення, несхвалення («Вона стояла на дверях, розіп'явши руки, і *крутила* головою в знак того, що вона його не пустить» (Г. Тютюнник); «Ні! ні! — казав Сухобрус, *тріпаючи* головою» (І. Нечуй-Левицький). Жестикуляції, позначеному дієсловом *крутити*, притаманна швидкість, а помах, виражений дієсловом *тріпати* — поривчастий, частий, дрібний, неширокий.

Дієсловами *мотати* й *кивати* позначають ще один жест головою — «подавати який-небудь знак»: «Рябко, вглядавши жінчину й Химчину голови, *мотає* головою, щоб вони поховались» (І. Нечуй-Левицький); «Івга йому [Іванові] *киває* головою, щоб йшов до Одарки» (Панас Мирний). Ці ж дієслова входять ще до одного синонімічного ряду — «подавати який-небудь знак рукою»: «Безсильно крізь сльози *мотала* рукою — іди, іди, мовляв, сам, кидай мене тут» (Г. Хоткевич); «Таємниче [Коська] рукою *киває*, до себе кличе» (Ю. Збанацький). Сюди ж належать дієслова *махати*, *поводити*: «Сагайда, широко посміхаючись, *махає* в далечинь рукою: — Швидше, Грінаво, повний вперед!» (О. Гончар); «Тетяна *повела* рукою на піч, — там спали діти» (Ю. Яновський).

Дієслово *поводити* передає плавність жесту. *Кивати* часто позначає жест не всією рукою, а лише пальцем: «Раптом Прокопенко почав *кивати* Щорсу *пальцем*, підзиваючи його до себе» (О. Довженко). *Махати* — жест не тільки рукою, а й предметом в руці: «Як побачив [Петро], що Леся *махає хусткою*, то ще більше почав гнати коня» (П. Куліш). Це може бути також цілком визначений набір рухів руками або прапорцями в руках — умовна мова, що прийнята в морській справі. В такому разі слово *махати* синонімічне прийнятому в ужитку моряків слову *семафорити*.

Дієслова *вказувати, показувати, тикати, тицяти, позначати, означувати, кивати* можуть означати «робити жест у напрямі когось, чогось, привертаючи увагу до кого-, чого-небудь». Але між ними є свої відмінності. Так, дієслова *показувати, вказувати, позначати* і рідковживане дієслово *означувати* позначають вказівний жест рукою, пальцем, кистю руки, предметом у руці, кивком голови і т. ін.: «Солоха... *вказувала* їй [господині] рукою на пожежу й *сміялася*» (Панас Мирний); «—Гляньте сюди! — додав [становий], *вказуючи пальцем* на обгортку» (Панас Мирний); «—Пізнаєте земляка? — *перепитав* його Книш, *вказуючи головою* на зігнуту постать Рубцеву» (Панас Мирний). Дієслово *кивати* позначає відповідний жест головою, *тикати* і розмовне *тицяти* — в основному пальцем або предметом у руці. Жест, що позначається останніми двома дієсловами, відзначається різкістю, раптовістю: «У клубі він розгнівано *тицяв пальцем* в стіни й *голосив*» (Т. Масенко).

Всі дієслова, що розглядалися, містять в собі значення «передавати інформацію жестом», що й було критерієм вибору цих дієслів. У значній більшості з них є конкретна вказівка на те, що саме повідомляє жест (*грозити, грозитися, загрожувати, крутити, махати, погрожувати, позначати, показувати, сваритися, тикати, тицяти, вказувати*). В семантиці деяких дієслів міститься вказівка на частину тіла, якою був зроблений жест (іноді, правда, це може бути і рука, і голова — дієслова *кивати, мотати*). В деяких словах уточнюється і форма жесту — дієслова *крутити, махати, поводити, погрожувати, сваритися, тицяти, тикати, хитати*. Такі ж дієслова, як *повідомляти, сповіщати, інформувати*, можуть позначати процес передачі інформації як жестом, так і будь-яким іншим способом: « — А в нас новий школяр! — *голосно сповістив* Чубчик» (О. Донченко) — усне інформування; «*Кивком голови* він *сповістив* про те, що домовленості досягнуто» — інформування жестом тощо.

Таким чином, спосіб передачі інформації жестом у мові може бути виражений по-різному. Вибір відповідного дієслова залежить від того, що важливіше для мовця: зміст, форма, характер дії тощо. Багатство мовних засобів дає змогу акцентувати увагу на тому, що є в конкретному випадку суттєвішим.